

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ ПОСТРОЙКИ		
1	ТЕРРИТОРИЯ ЧЕРНЯХОВЦЕВ	ЖЕЛЕЗОПЛАВИЛЬНЫЕ И ГОНЧАРНЫЕ ПЕЧИ – ВНЕ ЖИЛИЩ
2	ТЕРРИТОРИЯ КАРПОВ	ГОНЧАРНЫЕ МАСТЕРСКИЕ – ПОЛУЗЕМЛЯНКИ ОВАЛЬНЫХ ПЛАНОВ, ПЛОЩАДЬЮ 12–20 М ² , С 2-ЯРУСНЫМИ ПЕЧАМИ
СООРУЖЕНИЯ ЗАХОРОНЕНИЙ		
1	ПОВСЕМЕСТНО, КРОМЕ ВОСТОЧНЫХ КАРПАТ	МОГИЛЬНИКИ – ГРУНТОВЫЕ, УРНОВЫЕ И БЕЗУРНОВЫЕ, С ЯМАМИ РАЗЛИЧНОГО ТИПА
3	ВОСТОЧНЫЕ КАРПАТЫ	КУРГАНЫ С УРНОВЫМИ ЗАХОРОНЕНИЯМИ

Со всеми вышеперечисленными строительными достижениями Степь и Лесостепь Восточной Европы вступила в эпоху раннего Средневековья.

ЛИТЕРАТУРА

1. Археология Украинской ССР: в 3 т. Т. 2: Скифо-сарматская и античная археология [АН Украинской ССР, Ин-т археол.]. – К. : Наукова думка, 1986. – 591 с.
2. Давня історія України: в 3 т. Т. 2: Скіфо-антична доба.– К. : Ін-т археол. НАН України, 1998. – 494 с.
3. Археология СССР. Степная полоса азиатской части СССР в скифо-сарматское время. – М.: Наука, 1981. – 301 с.
4. Давня історія України: в 3 т. Т. 3: Слав’яно-руська доба. – К.: Ін-т археол. НАН України, 2000. – 695 с.
5. Археология Украинской ССР: в 3 т. Т.3: Раннеславянский и древнерусский периоды [АН Украинской ССР, Ин-т археол.]. – К.: Наукова думка, 1986. – 573 с.

УДК 711.4:719

doi: 10.31650/2519-4208-2019-19-208-215

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИЧНИХ ЦВИНТАРІВ ГАЛИЧИНИ

Стасюк О.С., к. архітектури, доцент кафедри архітектури та реставрації
Національний університет «Львівська політехніка»

Анотація. У дослідженні розглянуто історичні цвинтарі Галичини на предмет пошуку шляхів їх збереження як туристичних об’єктів. Проаналізовано туристичний потенціал історичних цвинтарів. Запропоновано та обґрунтовано можливі напрями розвитку історичних цвинтарів з допомогою різних видів туризму.

Ключові слова: історичні цвинтарі, некрополі, архітектура, туризм, культура, збереженість.

ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ИСТОРИЧЕСКИХ КЛАДБИЩ ГАЛИЧИНЫ

Стасюк О.С., к. архитектуры, доцент кафедры архитектуры и реставрации
Национальный университет «Львовская политехника»

Аннотация. В исследовании рассмотрены исторические кладбища Галичины на предмет поиска путей их сохранения как туристических объектов. Проанализирован туристический потенциал исторических кладбищ. Предложены и обоснованы возможные направления развития исторических кладбищ с помощью различных видов туризма.

Ключевые слова: исторические кладбища, некрополи, архитектура, туризм, культура, сохранность.

TOURIST POTENTIAL OF GALICIA HISTORICAL CEMETERIES

Stasyuk O., associate Professor of the Department of Architecture and Restoration, Architecture National University "Lviv Polytechnic"

Resume. The possibility of using historical cemeteries in Galicia as an object of geotourism was explored. Historical cemeteries are an integral part of the cultural landscape of each city or town, a valuable source of information about the history and traditions of the local population. Visiting places of single or mass graves with a cognitive, memorial, or less research purpose is a common practice for most countries of the world. In many settlements of Ukraine, ancient cemeteries have been preserved, which today are potential sights of interest to researchers and admirers of history, culture, architecture. The main types were highlighted. The cemeteries of big cities are diverse and rich from a historical point of view, showing a great deal of diversity of authors, styles and stone material. Local cemeteries around stone quarries - where were formed traditions of stone - processing, which have shown themselves on tombstones and sculptures. Military cemeteries which massively rebelled during the First World War and after it, multinational, with clear historical, emotional, occasional and political attachment and look like rows of the same shape in crosses. Jewish cemeteries with matseva decorated with rich and refined carvings and Hebrew texts. The cemeteries in the centers of the mining industry - in the tombstones used tools or their elements.

Some cemeteries can be used indiscriminately for tourist purposes, while others still need to explore and develop routes in detail. But in no way can such an invaluable source of historical information and artistic heritage, embodied stones, metals and wood be neglected.

Key words: historical cemeteries, necropolis, architecture, tourism, culture, preservation.

Постановка проблеми. Історичні кладовища є невід'ємною складовою частиною культурного пейзажу кожного міста чи містечка, цінним джерелом інформації про історію та традиції місцевого населення. Відвідування місць одиничних або масових поховань з пізнавальною, меморіальною, рідше дослідницькою метою є звичною практикою для більшості країн світу.

Актуальність дослідження. Екскурсійні тури місцями поховань більш поширені в країнах Європи, що можна пояснити наявністю історичних кладовищ з могилами відомих людей, високохудожньою меморіальною пластикою та високим загальним рівнем туристичної індустрії. Найчастіше такі екскурсії організовуються у місцях з давньою історією, цікавими архітектурними елементами та кам'яною пластикою, а також з наявністю могил або усипальниць відомих людей. Складені рейтинги найвідоміших та найпопулярніших об'єктів. Незважаючи на свою відомість і популярність більшість історичних цвинтарів в країнах Європи є пам'ятками. У багатьох населених пунктах України збереглися давні кладовища, що вже сьогодні є потенціальними пам'ятками та представляють інтерес для дослідників та шанувальників історії, культури, архітектури.

Мета статті. Розкрити туристичний потенціал історичних цвинтарів Галичини та показати можливі напрями збереження та розвитку історичних цвинтарів з допомогою різних видів туризму.

Завдання дослідження:

- Проаналізувати стан збереженості історичних цвинтарів.
- Визначити роль історичних цвинтарів як туристичних об'єктів.
- Запропонувати вибір підходів туристичного розвитку історичних цвинтарів Галичини.

Виклад основного матеріалу. Історичні кладовища слугують об'єктами некропольного туризму і складовою туристичних шляхів ностальгійного туризму [1;5]. Некропольний туризм надзвичайно поширений в країнах Європи. Складені рейтинги

найвідоміших та найпопулярніших об'єктів, серед них Кладовище Пер-Лашез (Париж, Франція), Центральне кладовище Відня (Австрія), Катакомби Риму (Італія), Кладовище Хайгейт (Лондон, Англія), Південне Кладовище Лейпцига (Німеччина), Кладовище Монпарнас (Париж, Франція), Кладовище Стальєно (Генуя, Італія), Старе єврейське кладовище у Празі (Чехія), Протестантське кладовище у Римі (Італія), Кладовище Сан-Мішель (Острів мертвих) у Венеції (Італія), Кладовище Грін-Вуд (Нью-Йорк, США), Кладовище іноземців (Йокогама, Японія) тощо [1]. Найбільш відомі і часто відвідувані некрополі на території України: Лук'янівське і Байкове кладовища в м. Києві, Личаківське у м. Львові. Тут, є схеми розроблених маршрутів та проводяться організовані екскурсії не лише у денний але і у нічний час. Три українських кладовища мають статус заповідників: Державний історико-меморіальний Лук'янівський заповідник, Державний історико-культурний музей-заповідник «Личаківський цвинтар» та історично-культурний заповідник «Кладовище на Зеленій вулиці» у Чернівцях. Цей статус має захищати їх від знищення та дає можливість проводити науково-дослідну роботу [2].

Розглядаючи можливі напрямки використання цвинтарів у туристичній практиці, слід зазначити, що найбільш очевидним об'єктом є цвинтарі-некрополі у великих містах, таких як Львів, Перемишль, Тернопіль, Краків та Івано-Франківськ тощо, які вже є пам'ятниками-музеями або можуть ними стати [7]. Такі цвинтарі більш доцільно розглядати як окремі об'єкти. Як правило, такі цвинтарі є в дуже непоганому стані – впорядковані, прибрані, доглянуті. Вони є дуже багатими, особливо з історичної точки зору (рис.1).

Рис. 1. Личаківський цвинтар у Львові

І першим пунктом туристичного інтересу є особи похованих тут людей – видатних письменників, музикантів, громадських діячів тощо. Відповідно це є історичний, культурний туризм. Наступним пунктом туристичного інтересу є особистості авторів надгробних пам'ятників, та власне самі пам'ятники. Згадані некрополі демонструють широку палітру авторів та стилів своїх пам'ятників. А також характеризуються високим професійним рівнем виконання як окремих пам'ятників, так і цілого комплексу. Такий комплекс складається з розпланування самої території, наявності мурів, брам, каплиць, капличок, гробівців і власне рядових могил та надгробних пам'ятників. І тут ми бачимо такий некрополь як об'єкт арт-туризму. Основним матеріалом на цвинтарі є все-таки камінь, трапляється також метал та інші матеріали, але камінь однозначно домінує. На такому цвинтарі можна побачити усе різноманіття кам'яного матеріалу, що використовувався в той чи інший часовий проміжок. Саме тут в меморіальній пластиці використано найрізноманітніший природний камінь, місцевий та привезений здалеку. Відомі чи не дуже майстри максимально використовували всі його можливості, колористику, враховували поведінку каменю при обробці. Обираючи такий об'єкт, можна на невеликій ділянці вивчити місцевий та при-

везений кам'яний матеріал, його структурно-текстурні особливості, побачити фауністичні рештки у ньому, порівняти можливості його обробки, зафіксувати руйнівні процеси спричинені фізико-хімічними, біологічними та антропологічними чинниками, описати характер руйнування для кожного типу каменю. Отже такі цвинтарі стають безцінними об'єктами геотуризму.

Для того щоб успішно створити і втілити програму залучення цих історичних кладовищ в туристичну практику необхідно ретельно їх дослідити, задокументувати, інвентаризувати, акцентуючи увагу на різних аспектах для різних туристичних цілей.

Наступним об'єктом некропольного туризму є цвинтарі невеликих населених пунктів – містечок, селищ, сіл. Крім того, що ці цвинтарі є просто меншими, як правило, вони є зразками, а власне колекціями народної меморіальної пластики [3]. На таких цвинтарях крім каменю і металу широко використовувалося також дерево. Що стосується каменю, то історія розвивалася таким чином, що довкола практично кожної каменоломні в Галичині історично формувалася власна каменярська школа, яка найяскравіше проявляла себе в кам'яній меморіальній пластиці на місцевому цвинтарі [5]. Зазвичай такий цвинтар є найбагатший і найцікавіший серед інших (рис.2, 3).

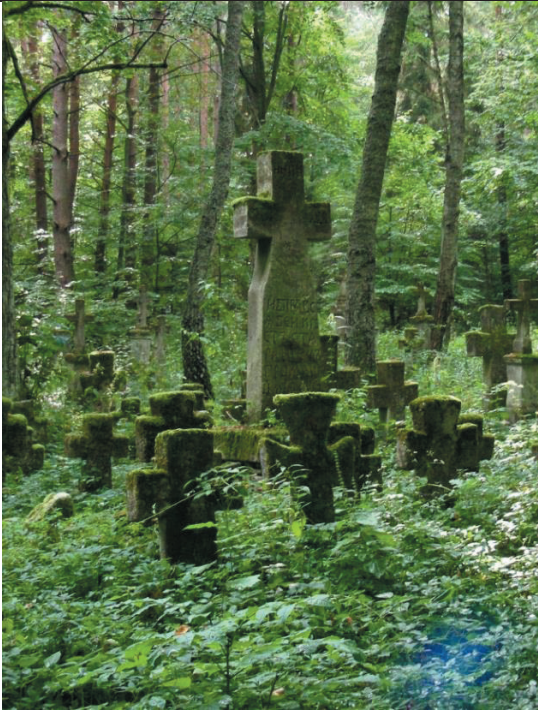

Рис.2. Цвинтар в с. Старе Брусно

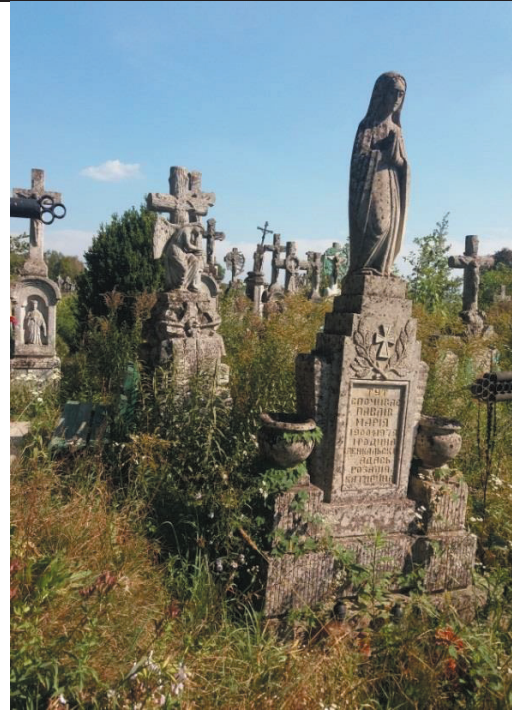

Рис.3. Цвинтар в с. Демня

Мова йде про народну меморіальну пластику. Причому є чітка закономірність: один тип кам'яного матеріалу – одна каменярська школа. Найбільш відомими серед таких об'єктів є кладовища у Старому Брусно, Демні, Теробовлі, Нараєві, деякі з цих каменоломнів і каменярських шкіл уже багато десятиліть тому перестали функціонувати в силу різних історико-соціальних чинників [8], але цвинтарі залишилися. Часто такі цвинтарі є загубленими, недоглянутими, в поганому стані. Такі цвинтарі практично самознищуються і зникають. Окрім того, поряд з населеними пунктами переважно є закинуті чи діючі каменоломні, скельні виходи гірських порід. На таких кладовищах представлені різноманітні приклади меморіальної пластики з однотипного кам'яного матеріалу. Саме тут можна побачити, як росла майстерність майстрів, розкривались художні і технічні можливості каменю та мінялись вподобання замовників. Зазвичай, такі кладовища невеликі, дещо віддалені від великих міст, тому краще включати їх в туристичні маршрути поряд з

іншими об'єктами. Водночас такі загублені цвинтарі, свого роду романтична руїна є вдячним об'єктом сентиментального або ностальгічного туризму [6; 9].

Ще одним туристичним об'єктом можуть стати військові цвинтарі. Такі цвинтарі в Галичині масово з'являлися в часи першої світової війни і після неї як результат визвольних змагань українського народу (рис.4). Такі цвинтарі мають зовсім інший характер, ніж цивільні цвинтарі, дуже чітку історичну, емоційну, деколи і політичну прив'язку. Часто на таких цвинтарях поховані громадяни інших країн, які загинули на цій землі в результаті збройних конфліктів. Дуже часто такі цвинтарі є мультинаціональними, і на наших теренах зазвичай християнськими. Як правило вони виглядають, як рядочки однакових по формі хрестів, на яких написані імена полеглих осіб. Деколи військові поховання це окрема ділянка великого міського цвинтаря у великому місті. А деколи такі цвинтарі розташовані зовсім окремо від населених місць. На жаль, ці пам'ятки є дуже вразливими до руйнувань – це фізичні, хімічні і біологічні чинники, а також людський фактор, як то звичайний вандалізм або звичайна некомпетентність при виконанні ремонтних чи опоряджувальних робіт. В різних країнах існують організації, які займаються пошуком, впорядкуванням, доглядом за такими похованнями. Це, наприклад, «Героїка» тут в Україні на Галичині, «Чорний хрест» в Австрії. Щодо цвинтарів, пов'язаних з I Світовою війною, то на Галичині маємо декілька мусульманських цвинтарів (рис. 5).

Рис.4. Меморіал полеглим за волю України воїнам української повстанської армії. Меморіальний сквер в Івано-Франківську

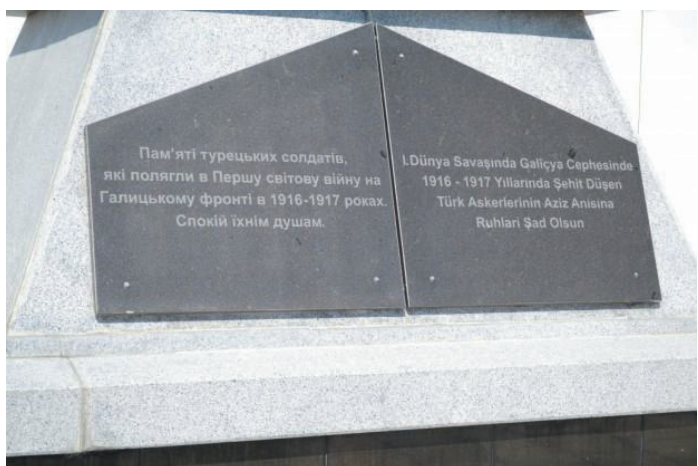

Рис.5. Меморіал турецьким воїнам в селі Лопушня Рогатинського району Львівської області

Це окреме явище з власним характером, особливостями, традиціями. Військові цвинтарі, як об'єкти історичного і культурного туризму, найлогічніше заблокувати в туристичні маршрути з фортецями і замками, полями битв, музеями мілітарного характеру тощо.

Не можна не згадати, що Галичина була і в деякій мірі до сьогодні є мультинаціональною. Тому значним і цікавим туристичним об'єктом є юдейські цвинтарі (рис.6). На території Галичини їх було багато. В результаті II Світової війни і після неї багато було знищено. Надгробні плити – мацеви – використовувалися просто як будівельний матеріал. Сьогодні їх знаходимо при ремонтних роботах на дорогах та площах міст. Після II Світової війни ці об'єкти не відновлювалися [4]. Сьогодні більшість з них є недіючі. Варто додати, що більшість цих цвинтарів складається з традиційних надгробних плит мацев, прикрашених багатою і вишуканою різьбою і текстами на івриті. Відновлення цих цвинтарів покладено на національні або релігійні громади. В Україні в Галичині існують позитивні і успішні приклади. Юдейські цвинтарі часто стають частиною туристичних маршрутів історичним місцем. Часто такі об'єкти виступають метою паломництва своєрідного релігійного туризму.

Рис.6. Юдейський цвинтар в Бродях

Історичні цвинтарі є надзвичайно вдячними об'єктами для геотуризму. В цьому виді туризму особливими і винятково цікавими є цвинтарі в осередках гірничої промисловості (рис. 7). Окрім вивчення кам'яного матеріалу у меморіальній пластиці, тут можна проводити екскурсії «за професійною ознакою», що включатиме в себе відвідування могил дослідників, інженерів-геологів, власників гірничих підприємств, меморіалів загиблих при надзвичайних ситуаціях на виробництві. На таких кладовищах у надгробних пам'ятниках використані зображення знарядь, інколи власне знаряддя праці чи їх елементи. Такими є міські історичні кладовища Борислава, де хрести, датовані початком XX століття, виконані з труб, що використовувались у нафтопромислі.

Рис.7. Цвинтар в Бориславі. Хрести виконані з труб, що використовувались у нафтопромислі

Висновки. Проаналізувавши історичні цвинтарі Галичини, можемо стверджувати, що незважаючи на різний характер та ступінь збереженості цих об'єктів вони є туристичнопривабливі. Історичні цвинтарі несуть в собі перш за все велику історичну, архітектурну, мистецьку, естетичну цінність. Деякі цвинтарі вже зараз можна беззастережно використовувати для туристичних цілей. Проте для більшості об'єктів необхідним є індивідуальний підхід. Для перетворення історичних цвинтарів у туристичнопривабливі об'єкти необхідним є детальне дослідження та вивчення кожного об'єкта, пошук оригінальних туристичних магнітів, та створення туристичної мережі з відомих яскравих та маловідомих нових об'єктів. Історичні цвинтарі варто включати у вже існуючі туристичні маршрути. Проведені дослідження підтвердили, що статус пам'ятки надає певний захист об'єкту і варто старатися внести якнайбільше історичних цвинтарів у списки пам'яток. Водночас стверджено, що романтична руїна також може бути привабливим туристичним об'єктом. Особливо що стосується ностальгічного туризму. Це не означає, що всі пам'ятки треба перетворити в романтичні руїни, а навпаки, потрібно використовувати всі можливості і шанси для збереження кожної деталі архітектурної пам'ятки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугрій Е.В. Географія об'єктів некропольного туризму за рубежом. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_tourism/bugrij3.htm
2. Бугрій О. В. Некропольний туризм та його об'єкти на Україні // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 4. – С. 52-62.

3. Вуйцик О. І. Розвиток сентиментального (ностальгійного) туризму в Україні // Географія. Економіка. Екологія. Туризм: регіональні студії: зб. наук. пр. / за ред. І.В.Смаля. – Ніжин: МІЛАНІК, 2009. – Вип. 3.– С. 40–46.
4. Гельстон Й. Єврейський некрополь у Львові // Галицька брама. – 1998. – Ч. 1 (37). – С. 14-15.
5. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності [Електронний ресурс] // Все о туризме: образовательный туристический портал. – 2002. – 2016. – Режим доступа: // http://tourlib.net/statti_ukr/kuzmuk.htm
6. Лозинський Р.М. Географія ресурсів ностальгійного туризму Жовківського району Львівської області / Р.М. Лозинський, І.В. Кучинська, Ю.С. Дорош // Карпатський край. – № 1 (3). – С. 94-101.
7. Про туризм: Закон України // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні.– К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 5.
8. Чаговец Т. Из спостережень над народним каменярьством кінця ХІХ–початку ХХ століть. – Режим доступа: <https://storinka-m.kiev.ua/article.php?i>
9. Чорненька Н. Ностальгійний туризм як окремих напрям у туризмі: поняття, функції, ознаки // Вісник Львівського університету. Серія Географічна. – 2013. – Випуск 43, ч. 1. – С. 309–314.

УДК 72.025.4

doi: 10.31650/2519-4208-2019-19-215-226

НАДСТРОЙКА ЭТАЖЕЙ. ИСТОРИЯ РЕКОНСТРУКЦИИ ЖИЛЫХ ЗДАНИЙ ОДЕССЫ

Мельник Н.В., доцент кафедры дизайна архитектурной среды
Одесская государственная академия строительства и архитектуры
Деменко А.Э., ассистент кафедры дизайна архитектурной среды
Одесская государственная академия строительства и архитектуры

Аннотация. В статье исследованы отдельные примеры реконструкции жилых зданий Одессы в разные периоды, начиная со второй половины XIX века. В частности рассматриваются случаи изменения объемно-пространственной формы зданий путем надстройки верхних этажей. Для исторического центра Одессы этот аспект имеет существенное значение, в процессе модернизации здания часто утрачивали свой первоначальный облик.

В конце XIX – начале XX века наблюдается первая мощная волна модернизации существующих зданий. Основными видами реконструкции были перепланировка и надстройка. Модернизации подлежали такие объекты как склады – они, как правило, перестраивались под жилые здания, также реконструкции подвергались существующие жилые дома с целью увеличения количества квартир.

В исследовании проведен сравнительный анализ композиционных приемов, применяемых в процессе надстройки в разные исторические периоды. Таких периодов условно выделено четыре: вторая половина XIX – начало XX века, послевоенный период 1950-1970 гг., конец XX столетия, начало XXI столетия.

Жилые здания, приведенные в исследовании, имеют различные статусы, это памятники архитектуры национального, местного значения, объекты фоновой застройки. Исследуемые здания являются значимым историко-архитектурным наследием, составляют ткань исторических кварталов, входят в историко-архитектурный заповедный ареал.